

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği

Volkan Ş. EDİGER*, Balkan DEVLEN ve Deniz BİNGÖL MCDONALD*****

* Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği Bölüm Başkanı

** Yrd. Doç. Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü

*** Dr., Kadir Has Üniversitesi, Strateji Geliştirme ve Araştırma Uzmanı

Bu makaleye atıf için: Ediger, Volkan Ş.; Devlen, Balkan; Bingöl Mcdonald, Deniz, “Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 33 (Bahar 2012), s. 73-92.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği

Volkan Ş. EDİGER, Balkan DEVLEN ve Deniz Bingöl MCDONALD*

ÖZET

Levant Bölgesi'ndeki ticaret sisteminden başlayarak bölgenin hidrokarbon jeopolitiğine geçiş sürecine kadar uzanan tarihsel gelişimin uzun erimli (*longue dureé*) bakış açısıyla incelendiği bu çalışmada, bölgenin günümüzdeki durumu, petrol ve doğal gazın arama, üretim ve ihracı konusunda özellikle 2000'li yıllardan bu yana yaşanan gelişmelerle değerlendirilmiştir. Bölgenin hidrokarbon jeopolitiğindeki çatışma ve iş birliğinin sabit ve değişen boyutlarına, uluslararası ilişkilerin güç politikaları ve güçler dengesi gibi kavramları çerçevesinde özel bir yer verilmiştir. Bu çalışma sonunda test edilerek doğrulanan iki temel hipotezden bir tanesi, zaman içinde ticaretten enerjiye evrimleşen Levant jeopolitiğinin, küresel başat güç ve uluslararası devletler sistemindeki güç dengeleri için önemini uzun tarihi boyunca koruduğudur. Buna bağlı olarak geliştirilen ikinci hipotez de, Levant jeopolitiğinin kontrolünün başat gücün elinde olduğu zamanlarda bölgesel ve küresel çaptaki barış ve istikrarın arttığıdır. Güç dengelerindeki kaymalardan ötürü Levant'taki jeopolitik kontrol tek bir gücün elinden çıkmaya başladığı zamanlarda çatışmalar artmakta, iş birlikleri azalmaktadır. Doğu Akdeniz'in enerji konusunda günümüzde karşı karşıya kaldığı tehdit ve fırsatların incelenmesinin ardından bölgedeki çatışma ve iş birliği olanakları konusunda çıkarımlar yapılarak, bölgesel aktörlerin temel stratejileri değerlendirilmiştir. Levant'ta öne çıkan yeni enerji jeopolitiğinin bölgenin önemli bir gücü olan Türkiye için oluşturacağı tehdit ve fırsatlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Levant, Ticaret Sistemi, Tarihsel Gelişim, Enerji Jeopolitiği, Türkiye

The Great Game in the Levant: Energy Geopolitics in the Eastern Mediterranean

ABSTRACT

This study explores the historical evolution of the Levant region from the trade system to hydrocarbon geopolitics by using a *longue dureé* approach, one which evaluates the region's present situation in light of developments in oil and natural gas exploration, production, and export. The concepts of great power politics and balance of power frame the investigation of permanent and changing dimensions of hydrocarbon geopolitics. The first of the two hypotheses tested and verified in this study is that the geopolitics of the Levant maintains its historical importance for the global hegemon and for the international state system even though the central thrust of the Levant's geopolitics has been transformed from trade to energy. The second hypothesis is that regional and global peace and stability increase when the geopolitics of the Levant is in the control of a hegemon. Instances of conflict increase and opportunities for cooperation decrease when the Levant's geopolitics slips from the grasp of a single hegemon as a result of shifts in the balance of power. Following a discussion of threats and opportunities for conflict and cooperation in the Levant region, possible strategies for the regional actors are evaluated. Lastly, the threats and opportunities that Turkey faces are situated within emergent trends in the energy geopolitics of the region.

Keywords: Levant, Trade System, Historical Development, Energy Geopolitics, Turkey

* Volkan Ş. Ediger, Prof. Dr., Strateji Geliştirme ve Araştırma Koordinatörü ve Enerji Sistemleri Mühendisliği Bölüm Başkanı, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul. E-posta: volkan.ediger@khas.edu.tr. Balkan Devlen, Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir. E-posta: balkan.devlen@ieu.edu.tr. Deniz Bingöl McDonald, Dr., Strateji Geliştirme ve Araştırma Uzmanı, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul. E-posta: deniz.mcdonald@khas.edu.tr. Bu çalışma, İzmir Ekonomi Üniversitesi'nde başlatılıp Kadir Has Üniversitesi'nde tamamlanmıştır. Yazarlar, kendilerine bu projede çalışma imkânı veren her iki üniversitenin yetkililerine teşekkürü borç bilirler.

Giriş

Levant bölgesindeki petrol ve doğal gazın arama, üretim ve ihracı konusunda 2000’li yıllardan bu yana yaşanan gelişmeler bölgenin enerji jeopolitiğinin önüne önemli fırsat ve tehditler çıkarmaktadır.¹ Bir yanda doğal gaz keşifleri ile bunlara paralel olarak gelişen yoğun ruhsatlandırma faaliyetleri, diğer yanda LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) ve boru hattı projeleri bölge ülkelerini günümüzde yoğun bir şekilde meşgul etmektedir. Bu gelişmelerle birlikte Doğu Akdeniz’in kıyıdaş ülkeler arasında paylaşımı sorununun yeniden gündeme gelmiş olması, ilişkileri karmaşıklarlaştırarak bölgedeki tansiyonu artırmaktadır.²

“Levant” etimolojik olarak “doğu” anlamına gelmekte olup, İngilizlerin “orta doğu” sözcüğünü türetmesine benzer bir yaklaşımla, “Akdeniz’in doğusunu” betimlemek amacıyla kullanılmıştır. Batıda Akdeniz, doğuda ise Mezopotamya ile sınırlandırılan Levant bölgesi, günümüz ülkelerinden Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Filistin ve Mısır’ı kapsamaktadır. Fakat bu çalışmada Levant daha geniş anlamda kullanılmakta olup, Ege Denizi de kapsam içine alınmıştır.

Levant sözcüğünün ne zamandan beri kullanıldığı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamasına karşılık, bölgedeki ticaretin en az dört bin yıllık bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Levant, üretici ve tüketici ülkelerin ortasında yer alan ve mükemmel lojistik imkânlarla sahip coğrafi konumunu tarihin hemen her döneminde gereğince kullanmayı bilen, dünyanın ender ticaret merkezlerinden biridir.³ Asya’nın çeşitli mallarını Akdeniz üzerinden Avrupa’ya taşıyan tarihi İpek Yolu’nun en önemli ihrac limanlarının bulunduğu Levant’ın Doğu ve Batı arasındaki önemli bir “köprü” olma özelliği- ticareti yapılan malların niteliği ve ilgili coğrafyada bazı değişiklikler geçirerek- günümüze kadar korunmuştur. Bölge, 21. yüzyılın başlarından itibaren, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi’nin hidrokarbon⁴ kaynaklarının Avrupa’ya naklini sağlayan önemli bir ticaret merkezi konumunu kazanmıştır.

Bu makale, bölgenin hidrokarbon jeopolitiğindeki çatışma ve iş birliğinin sabit ve değişen boyutlarını, uluslararası ilişkilerin güç politikaları ve güçler dengesi gibi kavramları çerçevesinde tarihsel olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel hipotezi, zaman içinde ticaretten enerjiye evrimleşen Levant jeopolitiğinin, küresel başat güç ve uluslararası devletler sistemindeki güç dengeleri için önemini uzun tarihi boyunca koruduğudur. Buna bağlı olarak geliştirilen ikinci hipotez de, Levant jeopolitiğinin kontrolünün başat gücün elinde olduğu zamanlarda bölgesel ve küresel çaptaki barış ve

¹ Jeopolitik kavramı bu makalede; devletlerarası ilişkilerin, kaynak ve toprak gibi coğrafi faktörlerle birleşerek oluşturduğu politik ve stratejik sonuçların kurumsal olarak çalışılması olarak kullanılmaktadır.

² Deniz Ü. Arıboğan ve Mert Bilgin, “Yeni Enerji Düzeni Siyaseti (Neopolitik): ‘Jeopolitik’ten ‘Enerjipolitik’e”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No.20, 2009, s.109–131; Mert Bilgin, “Yenilenebilir ve Nükleer Yakıtların Neopolitik Anlamı-Türkiye’nin Durumu ve Gelecek Alternatifleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No.20, 2009, s.57–88.

³ Alexander H. Joffe, “The Rise of Secondary States in the Iron Age Levant”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Cilt 45, No.4, 2002, s.425–467.

⁴ Bu makalede hidrokarbon, petrol ve doğal gazı birlikte ele alan bir tanım olarak kullanılmaktadır.

istikrarın arttığıdır. Güç dengelerindeki kaymalardan ötürü Levant'taki jeopolitik kontrol küresel gücün elinden çıkmaya başladığı zamanlarda çatışmalar artmakta, iş birlikleri azalmaktadır.

Çalışmada bu hipotezleri test etmek için Braudel'in Akdeniz'in tarihini farklı bir bakış açısıyla inceleyerek ortaya çıkardığı uzun erimli (*longue durée*) yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşım, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş dönemindeki çift kutuplu siyasal sistemin hâkim olduğu modern jeopolitik ile Soğuk Savaş sonrasındaki *detrterritorial* post-modern jeopolitikten ziyade, 21. yüzyıl sonunda küresel haritanın şekillendirilmesi ve kaynaklara erişim nedeniyle devletlerarası rekabetin ön plana çıktığı klasik jeopolitiğe dönüş mahiyetindedir. Güncel gelişmelerde görüldüğü gibi, güç politikaları ve küresel başat güç için Levant'ın değerini günümüzde yitirmemiş ve hatta artırmış olması, mekânsal jeopolitiğin yok olmadığını, tam tersini evrimleşerek coğrafya ve kaynaklara daha fazla bağlı hale geldiğini göstermektedir.

Annalles Ekolü'nün kurucularından olan Braudel'in, 1972'de İngilizceye çevrilerek *The Mediterranean and The Mediterranean World in the Age of Philip II* başlığıyla yayınlanan 1949 tarihli doktora tezinde, altta hareketsiz bir tarih, onun üzerinde yavaşça değişen kurumsal yapılar, en üstte de diğer iki katmanla kesişen ve hızla değişen olaylar ve kişilerden oluşan üç katmanlı bir tarih anlayışı önerilmektedir.⁵ Braudel için en üst katmandaki olaylar ve kişiler basit ve değersizdir; ikinci katmandaki yavaş değişen konjonktürel zaman ekonomileri toplumsal yapıları, kurumları ve uygarlıkları içermektedir; en alttaki hareketsiz ve uzun erimli tarih ise jeopolitiğin gereğince anlaşılmasını sağlayan en kıymetli katman olup beşeri ve fiziki coğrafyanın birlikte şekillendirdiği kemikleşmiş yapılardan oluşmaktadır.

Braudel'e göre, Akdeniz medeniyetlerinin birbiri ardına yükselip batması tamamen üst iki katmandaki kısa erimli değişikliklere bağlı olarak gerçekleşmekte; en alttaki uzun tarih ise tamamen insan ve onun coğrafyasının fiziksel özelliklerine bağlı olarak uzun erimli eğilimleri belirlemektedir. Bu durumda, Akdeniz'de zaman zaman ortaya çıkan çöküş dönemlerinin, söz konusu uzun erimli tarih nedeniyle, mutlaka bir yükseliş dönemiyle yineleneyeceği öngörülebilir. Braudel 1980'de yayınladığı *On History* başlıklı çalışmasında da, uzun erimli tarihin yüzyıllar süren uzun (*long*) ve hatta çok uzun (*very long*) süreleri kapsadığını ve bu uzun dönemlerin içinde 10, 25 veya 50 yıllık devreler (*cycle*) ve iç devrelerin (*intercycle*) bulunduğunu belirtmektedir.⁶

Bu çalışmada geçmişteki gelişmelerin bölgenin geleceğini de biçimlendireceği, en azından ana dinamiklerin benzer şekilde tekrarlanacağı varsayımıyla, önce, Braudel'in *longue durée* yaklaşımı çerçevesinde bölgenin, Levant Ticaret Sistemi'nden başlayarak hidrokarbon jeopolitiğine uzanan tarihsel gelişimi incelenmiştir. Burada amaç, tarihsel kayma noktalarını göstererek, Levant'taki jeopolitik ve güçler dengesindeki bölgesel ve küresel başat güçlerin rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Daha sonra hidrokarbon rezerv

⁵ Fernand Braudel, *The Mediterranean and The Mediterranean World in the Age of Phillip II*, New York, Harper Colophon Books, 1972 (Cilt 1), 1973 (Cilt 2).

⁶ Fernand Braudel, *On History*, Chicago, University of Chicago, 1982.

ve üretim potansiyeli açısından bölgedeki en önemli ülke olması nedeniyle Mısır özetindeki mevcut durum ele alınmıştır. En sonunda ise, Doğu Akdeniz'in enerji konusunda günümüzde karşı karşıya kaldığı tehdit ve fırsatların incelenmesinin ardından bölgedeki çatışma ve iş birliği olanakları konusunda çıkarımlar yapılarak, bölgesel aktörlerin temel stratejileri değerlendirilmiştir.

Levant Ticaret Sistemi'nin Tarihsel Gelişimi

Bölgedeki ticaret sisteminin kökleri Bronz Çağı'nın başlarında (MÖ 3200 civarında) şehir devletlerinin ortaya çıkmasına kadar uzanmaktadır. Levant'ta özellikle kıyı bölgelerinde birbirleriyle rekabet eden çok sayıda şehir devleti ve onların kolonilerinin gelişmesiyle MÖ 2500'lerde Mısır'la başlayan ticaret kısa sürede tüm Akdeniz'e yayılmış, bölge altın çağlarından ilkinin yaşamaya başlamıştır. MÖ 1285'te Mısır ve Hitit İmparatorlukları arasında imzalanan Kadeş Antlaşması'nın da bir işe yaramaması üzerine, Levanten şehir devletleri MÖ 1200'de bu imparatorluklarla birlikte yıkılmışlardır.⁷ MÖ 3200 ile MÖ 1200 arasındaki iki bin yıl boyunca hüküm süren Levant Barışı'nın çökmesinin başlıca nedeni, dönemin iki süper gücü olan Mısır ile Hitit İmparatorluklarının MÖ 13. yüzyılda gelişmelerinin zirvesine eş zamanlı olarak ulaşmış olmalarıyla açıklanabilir.⁸ İlerleyen yıllarda, deniz ticaretine dayalı büyük bir uygarlık kurarak Levant'ı dünya ticaret merkezi haline getiren Fenikeliler'in ardından Levant'taki egemenlik Kartacalılar'a, daha sonrada Roma İmparatorluğu'na geçmiştir (MÖ 146).⁹ Orta Çağ Levant'ındaki en önemli gelişme, Levant'ın kapsama alanının daha Batı'ya kayarak Ege ve Marmara Denizlerini de içine alacak şekilde genişlemesidir. Bu dönemdeki bölge ticareti ise Venediklilerden başlayarak, sırasıyla, Fransız ve İngiliz kökenli Avrupalı tüccarlar tarafından Osmanlı Barışı (*Pax Ottomana*) sayesinde yapılabilmektedir.¹⁰ 16. yüzyıldan itibaren Venedik tüccarlarının yerini önce Portekiz sonra da Fransız tüccarları almıştır.¹¹ Fransızları kısa bir süre sonra İngilizler izlemiştir.

Bu dönemde Fransa ve İngiltere arasında çıkan rekabet yüzünden Levant sistemi yeniden baskı altına girmiştir.¹² Osmanlı ve Büyük Britanya devletleri arasında imzalanan antlaşma uyarınca, *The Company of Merchants of the Levant* adlı şirketin kurulmasına yönelik girişimler Osmanlı Sarayı'nda etkin olan Fransızlar tarafından engellenmiştir.¹³ Fran-

⁷ Joffe, "The Rise of Secondary States", s.429–430, 435–456; Suzanne Richard, "Archaeology of the Near East: The Levant", *Encyclopedia of Archeology*, 2008, s.834–848.

⁸ İki büyük gücün bölgedeki egemenlik mücadelesi bölgedeki barışı sona erdirmiştir.

⁹ Joffe, "The Rise of Secondary States", s.437–456.

¹⁰ J.Theodore Bent, "The English in the Levant", *The English Historical Review*, Cilt 5, No.20, 1890, s.654–664; Eliyahu Ashtor, "Profits from Trade with the Levant in the Fifteenth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Cilt 38, No.2, 1975, s.250–275.

¹¹ Mehmet Bulut, "The Role of the Ottomans and Dutch in the Commercial Integration between the Levant and Atlantic in the Seventeenth Century", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Cilt 45, No.2, 2002, s.197–230.

¹² A. Leon Horniker, "Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612", *The Journal of Modern History*, Cilt 18, No.4, 1946, s.289–305.

¹³ Bent, "The English in the Levant".

sızlar bununla da kalmamış, 1581'de yeni bir anlaşma imzalayarak Osmanlı'daki konumlarını daha da güçlendirmişlerdir.¹⁴ İngilizler ise 1583 başında İstanbul'a gönderdikleri William Harborne sayesinde Osmanlılarla ilişkilerini geliştirerek, 1592'de Levant Şirketi olarak da bilinen ünlü şirketlerini kurmayı başarmışlardır.¹⁵ Levant Şirketinin 244 yıllık geçmişine son vererek kapanmak zorunda kaldığı 1836'ya kadar devam eden bu dönem sonunda İngiltere'nin Levant'a olan ilgisi kaybolmuştur.

Levant bölgesinde İngiliz ve Fransızlar arasında 16. yüzyılda başlayan mücadele, 1871'de birliğini kurarak güçlü bir devlet haline gelen Almanya'nın da devreye girmesiyle 19. yüzyıl sonlarında iyice karmaşıklaşmıştır. "Doğu Meselesi"nin (*Eastern Question*) tam olarak devreye girdiği, Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddi istikrar sorunlarının ortaya çıktığı bu dönem sonunda¹⁶ serbest ticaret için gerekli olan güvenli ve istikrarlı ortamı artık sağlayamayan *Pax Ottomana*, 30 Ekim 1918'de biten Birinci Dünya Savaşı ile birlikte ortadan kalkmıştır.¹⁷

Levant Hidrokarbon Jeopolitiğinin Gelişmesi

Yeterli rezervlere sahip olmaması yüzünden İngiltere'nin başat güç olduğu Kömür Çağında önemli bir gelişme kaydedemeyen Levant bölgesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'daki petroler sayesinde hızla Petrol Çağı'na girmiştir. Osmanlı'nın petrol coğrafyasının paylaşımı mücadelesine, İngiltere'ye karşı giderek güçlenen Almanya tarafından yüzyılın son on yılında ivme kazandırılmıştır. Alman Kayzeri II. Wilhelm, geliştirdiği büyük strateji çerçevesinde Osmanlı'yla çok yakın ilişkiler kurarak petrole sahip olmayı planlarken, dönemin başat gücü İngiltere ise, petrolü toprakları Osmanlı'dan ayırarak mandası altına almak düşüncesinde olmuş ve bunu da başarmıştır.¹⁸

Birinci Dünya Savaşı, Doğu Akdeniz'in jeopolitik öneminin dünya ticaret merkezinden hidrokarbon kaynaklı bir mücadeleye dönüşümünün önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özünde kömürden petrole dönüşüm savaşı olan bu savaşın Orta Doğu'yu hidrokarbon jeopolitiğinin içine almasıyla, Levant 20. yüzyıl başlarından itibaren küresel jeopolitiğin de önemli bir parçası haline gelmiştir. 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması ile başlayıp 1926 tarihli Ankara Antlaşması'na kadar, çoğunlukla İngiltere, Fransa, Amerika ve Osmanlı arasında devam eden mücadeleler, 1927'de Kerkük'teki Babagürgür sahasında petrol keşfi ile sonuçlanmıştır.¹⁹

Levant'ın enerji ticaretinde rol oynamaya başlaması, Kerkük petrollerini Akdeniz'e taşıyan boru hattı projeleriyle gerçekleşmiştir. 1934'te 1 milyon ton civarında olan Kerkük

¹⁴ Horniker, "Anglo-French Rivalry in the Levant".

¹⁵ Mortimer Epstein, *The Early History of the Levant Company*, Londra, George Routledge & Sons Limited, 1908, s.16–66.

¹⁶ Bent, "The English in the Levant".

¹⁷ Bulut, "The Role of the Ottomans and Dutch".

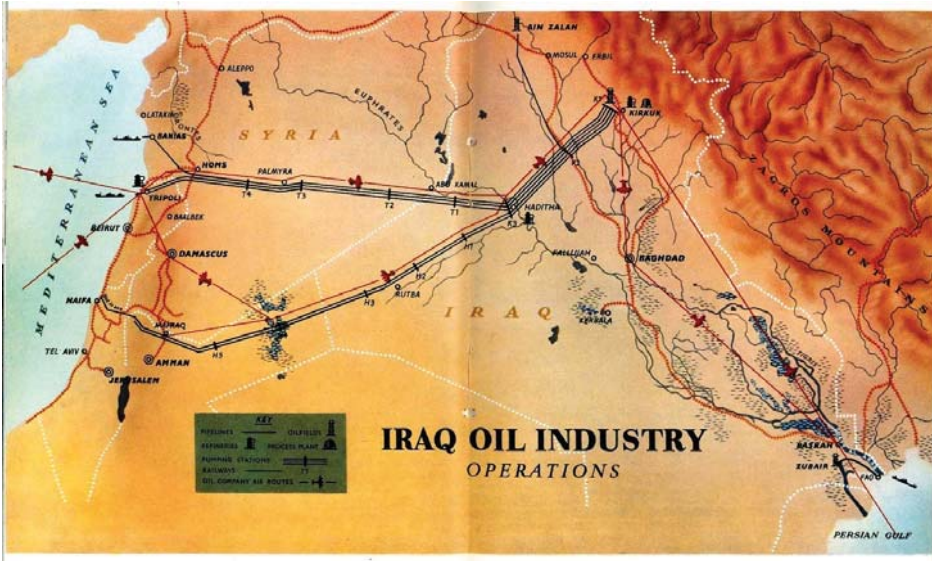
¹⁸ Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2007, s.176–202.

¹⁹ Ibid., s.176–202; Nevin Yazıcı, *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu 1926–1955*, İstanbul, Ötügen Yayınları, 2010, s.54–116.

petrol üretimi 1938'de 4,4 milyon tona yükselmiş, bunun 2,2 milyon tonu Trablus (*Tripoli*), 2 milyon tonu Hayfa (*Haifa*) Boru Hattı'ndan olmak üzere üretimin yüzde 95'e varan kısmı Avrupa'ya ihraç edilmiştir (Şekil 1). Orta Doğu'da üretilmesi planlanan petrolün Batı pazarlarına güvenilir yollarla nakli için düşünülen boru hatlarının bitiş noktaları, dönemin jeostratejik mülâhazaları çerçevesinde genellikle Doğu Akdeniz limanları olmuştur.

Orta Doğu'nun bu ilk petrol ihraç güzergâhlarının belirlenmesinde jeopolitiğin ne kadar ön plana çıktığının en açık göstergesi, başlangıçta tek güzergâhı takip eden hatların daha sonra iki güzergâhtan iki farklı limana ulaşmış olmasıdır. Kerkük'ten Fırat üzerindeki Haditha kasabasına kadar 141 km tek hat olarak giden petrol boru hattı burada ikiye ayrılarak bir kolu Suriye toprakları üzerinden kuzeydeki Trablus'a, diğeri de Ürdün ve Filistin üzerinden güneydeki Hayfa'ya uzanmaktadır. Amerikalılar ve İngilizlere ait petrol Hayfa'ya giderken, Fransızlara ait petrol de Trablus'a gönderilmiştir. Boru hatları güzergâhları belirlenirken Türkiye'nin İskenderun Limanı da alternatif olarak düşünülmüş, ancak Türkiye ile ilişkilerin henüz yeterince iyileşmemiş olması nedeni ile bu hattın üzerinde durulmamıştır. Petrol ihraç güzergâhlarının belirlenmesinde enerji jeopolitiği ile güçler arasındaki dengenin oynadığı rol ülke sınırlarını da belirleyecek kadar önemli olmuştur. 1943'te Lübnan, 1944'te Suriye bağımsız birer ülke konumuna yükselmişlerdir. Fakat İngilizler ve Fransızlar arasında Levant hidrokarbon jeopolitiğinde kurulan bu denge İkinci Dünya Savaşı sırasında bozulmuştur.²⁰

Şekil-1. Kerkük-Suriye arasında döşenen ilk petrol boru hatları

Kaynak: *Iraq Today*, 1953.

²⁰ A. B. Gaunson, "Churchill, de Gaulle, Spears and the Levant Affair", *The Historical Journal*, Cilt 27, No.3, 1984, s.697-713.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik gelişmeler ve Soğuk Savaş'ın çift kutuplu süper güç mücadelesi Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiğindeki önemini artırmıştır. Savaş sonrası hızlı kalkınma döneminde Avrupa'nın artan petrol ihtiyacını karşılamak için bir yanda Kerkük'teki petrol üretimi artırılırken diğer yanda Irak'ın güneyinde yeni sahalar devreye sokulmuştur. Üretilen petrolün ihracı için de Trablus ve Hayfa gibi Doğu Akdeniz'e açılan hatlara ilave olarak Basra Körfezi'ne uzanan yeni boru hatları döşenmiştir. Hayfa'ya giden ikinci bir hattın yapımı ise, 1948'de İsrail'in kurulmasının ardından ortaya çıkan Arap-İsrail Savaşı'na Irak'ın da taraf olması nedeniyle mümkün olmamıştır. Irak petrol üretiminin güneye kaymasına ilaveten Suudi Arabistan ve Kuveyt petrollerinin de devreye girmesiyle, Basra Körfezi zamanla daha önemli bir ihracat merkezi haline gelmiştir. Bir başka deyişle, Orta Doğu'nun hidrokarbon ihracat jeopolitiğinde Levant'tan Basra Körfezi'ne doğru ciddi bir kayma yaşanmıştır. 1956 Süveyş Krizi de bu değişimi perçinlemiş, Doğu Akdeniz değerini önemli ölçüde yitirmiştir.

Bundan sonraki yıllarda, Arap-İsrail çatışmaları bölgedeki petrol arzının istikrarlı bir şekilde ve tam kapasiteyle gerçekleştirilmesini sürekli engellemiştir. İsrail'in kurulması Musul-Hayfa Petrol Boru Hattı'nın 1948'de kapanmasına yol açmış; 1957 Arap-İsrail savaşından sonra da Süveyş Kanalı tamamen devre dışı kalmıştır. 1973 Arap-İsrail savaşından sonra ise, Arap petrol üreticileri ABD ve Avrupa devletlerine petrol ambargosu koyarak fiyatların hızla yükselip küresel petrol krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Beyrut konusundaki Arap-İsrail savaşı Körfez'den Akdeniz'e petrol taşıyan Tapline (*Trans-Arabian Oil Pipeline*) Hattı'nın 1983'te büyük ölçüde devreden çıkmasına, Körfez Savaşı da 1990'dan itibaren tamamen kapanmasına neden olmuştur. Suudi Arabistan'dan Lübnan'ın Sidon Limanı'na petrol taşımak üzere 1974'te devreye alınan bu hattın *Qaisumah* civarındaki petrolü Körfez yerine daha uzak olmasına rağmen Akdeniz'e taşınması jeopolitik açısından çok önemli olmuştur.²¹

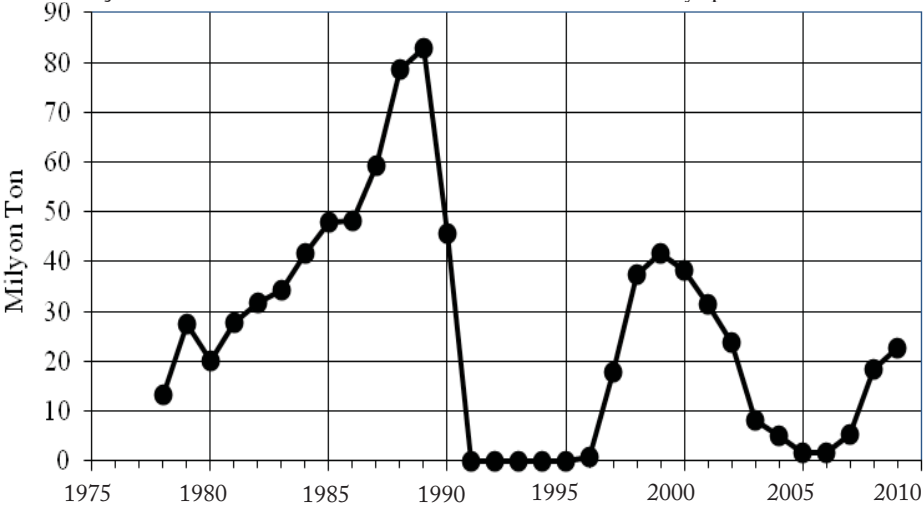
Bölgedeki güçler dengesi ile ekonomik önceliklerin keşiştiğinin en iyi göstergelerinden biri ise 1977'de devreye alınan Kerkük (Irak)-Yumurtalık (Türkiye) Petrol Boru Hattı'dır (Şekil 2). Bu hattın 1978'de 13 milyon tonla başlayan petrol ihracı 1983'te 34 milyon tona kadar çıkmış; 1987'de ise mevcut hatta ikinci bir hattın ilavesiyle toplam kapasite 70,9 milyon tona çıkarılmıştır. Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle neredeyse yarıya düşen petrol akışı, Körfez Savaşı'yla birlikte 1991-1995 arasında tamamen kesilmiştir. 1996'da yeniden başlayan petrol akışı 1999'da 41,5 milyon tona kadar çıkarıldıysa da daha sonraki yıllarda boru hattının kullanımı yarım kapasiteyi hiçbir zaman geçememiştir.

Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın döküldüğü Ceyhan Limanı'nın önemi ilerleyen yıllarda daha da artmıştır. Ceyhan'a uzanan ikinci petrol boru hattı, Kırıkkale Rafinerisi'nin ham petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla Eylül 1986'da; üçüncü hat ise, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Azeri-Çıralı-Güneşli sahalarının petrolünü Gürcistan üzerinden

²¹ Şamil Şen ve Tuncay Babalı, "Security Concerns in the Middle East for Oil Supply: Problems and Solutions", *Energy Policy*, Cilt 35, 2007, s.1517-1524; EIA, http://www.eia.doe.gov/cabs/Saudi_Arabia/OilExports.html, (Erişim Tarihi 24 Aralık 2010).

Türkiye'ye taşınması amacıyla (Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı) 2005'te devreye girmiştir. ABD-AB bloğuyla Rusya Federasyonu arasında yoğun rekabetin yaşandığı bu hat, bir Rus projesi olan Mavi Akım'a (Novorossisk-Samsun) izin verilmesiyle ancak gerçekleştirilebilmiştir. Günümüzde Ceyhan Limanı, petrol, LNG terminali ve rafinerisi ile diğer tesisleri de içine alacak şekilde Levant'ın en önemli enerji merkezi (*hub*) olma mücadelesi vermektedir.

Şekil 2. Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'ndan yapılan ihracat

Kaynak: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü.

Özetlemek gerekirse, 15–19. yüzyıllar arasında Levant'ta ticaret konusunda gelişen rekabete 20. yüzyılın başlarından itibaren enerji kaynakları konusundaki rekabetin eklenmesiyle bölge jeopolitiği daha da karmaşıklaşmıştır. Kerkük'te 1927'de üretilmeye başlanan petrolün Avrupa'ya nakli konusunda Levant'ta ortaya çıkan petrol jeopolitiği, zamanla bazı değişikliklere uğrayarak ve dönemsel farklılıklar göstererek günümüze kadar devam etmiştir. Bölgenin yaklaşık son bir asırlık tarihinden çıkarılması gereken en önemli ders; hidrokarbon jeopolitiğinin bölgedeki her türlü faaliyeti doğrudan etkilediği, bölgedeki petrol krizlerinin oluşturduğu istikrarsızlığın tüm sosyo-ekonomik yaşamda derin izler bırakarak, güvenlik konularını daha ön plana çıkardığıdır.²²

Konuya Braduel'in *longue durée* yaklaşımı çerçevesinde bakılacak olursa, tarihin her döneminde dönemin stratejik ürünlerinin ticaretinde Levant'ın çok önemli bir merkez olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.²³ Levant'ın bu özelliğini muhafaza edebilmesinin en önemli şartı ise, bölgenin bir devletin/gücün hegemonyası altında olmasıdır. Levant'ın iki veya daha fazla büyük devletin rekabet alanı haline geldiği zamanlarda dünya ticaretindeki önemi azalmış ve dolayısıyla bölgenin refahı ve istikrarı da bu duruma bağlı olarak düşüşe geçmiştir.

²² Eugenie Maechling, "Security Risks to Energy Production and Trade: The Problems of the Middle East", *Energy Policy*, Cilt 10, No.2, s.120–130.

²³ Fernand Braduel, "Historie et Sciences Sociales: La Lounge Dureé", *Annales: Histoire, Sciences, Sociales*, Cilt 13, No.4, s.725–753.

Levant'ın Hidrokarbon Potansiyeli ve Doğal Gaz İhraç Projeleri

Doğu Akdeniz bölgesinin enerji jeopolitiğinin, yani bölgelerarası güç dağılımı ile kaynakların dağılımı arasındaki ilişkinin, daha iyi anlaşılması amacıyla bu kısımda hidrokarbon potansiyeli ve ihraç projelerine değinilecektir. Petrol ve doğal gazın rezerv, üretim ve tüketimiyle ilgili Doğu Akdeniz'in mevcut durumuna bakıldığında İsrail, Lübnan ve Filistin'in önemli olmadığı, Mısır ve Suriye'nin petrol ve doğal gaz üreticisi olduğu, Türkiye ve Yunanistan'ın ise sadece tüketici konumunda bulunduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Doğu Akdeniz ülkelerinin 2010 yılı petrol ve doğal gaz durumu

	Petrol				Doğal Gaz							
	Rezerv		Üretim		Tüketim		Rezerv		Üretim		Tüketim	
	Milyar Varil	Milyar Ton	Varil/Gün	Milyon Ton/Gün	Varil/Gün	Milyon Ton/Gün	Tom	Tcf	Bcm/Yıl	MTep/Yıl	Bcm/Yıl	MTep/Yıl
Mısır	4,5	0,6	736.000	35,0	757.000	36,3	2,2	78,0	61,3	55,2	45,1	40,6
Suriye	2,5	0,3	385.000	19,1	—	—	0,3	9,1	7,8	7,0	—	—
Türkiye	—	—	—	—	624.000	28,7	—	—	—	—	39,0	35,1
Yunanistan	—	—	—	—	372.000	18,5	—	—	—	—	3,7	3,3

Kaynak: British Petroleum Statistical Review, 2011.

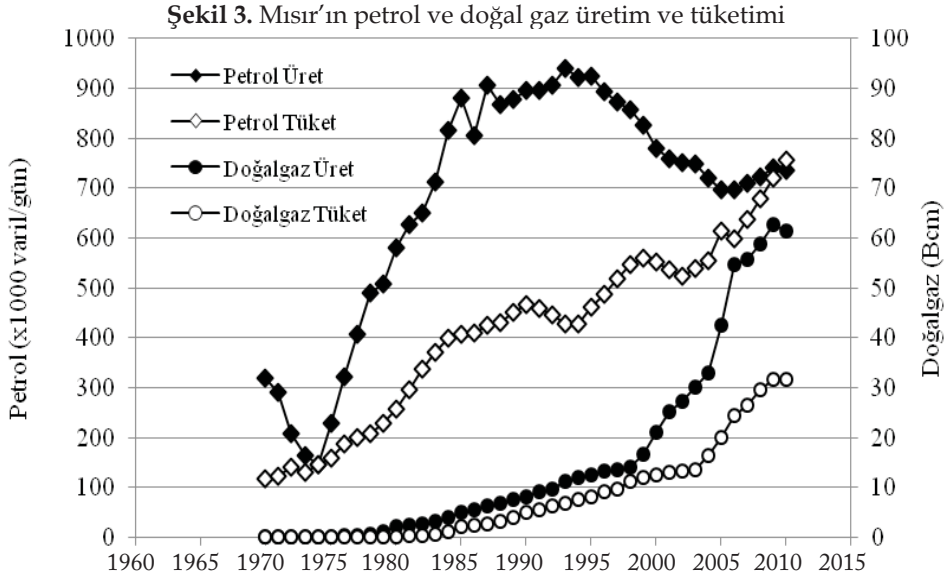
Petrol ve doğal gaz rezerv ve üretimi açısından Doğu Akdeniz'in en önemli iki ülkesi Mısır ve Suriye'dir. Her iki ülkede de –her ne kadar 19. yüzyılın ikinci yarısından beri petrol varlığı biliniyor ve belirli ölçülerde üretim yapılıyorsa da– asıl gelişme 1960'lı yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Özellikle 1970'lerdeki petrol krizlerinden sonra Mısır ve İsrail tarafından petrol ve doğal gaz potansiyelini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler önemli olmuştur. Bu ilk dönemde Levant Deniz Havzası'nın doğu kıta kenarında yapılan sondajlar hafif petrol ve gaz varlığını ortaya koymuşsa da bunların birçoğu ekonomik değildir. Fakat daha sonraki bulgular bölgede önemli bir hidrokarbon varlığını ortaya koymaktadır.²⁴ Günümüzde petrol rezervleri açısından Mısır (yüzde 0,3) ve Suriye'nin (yüzde 0,2) dünya petrol rezervlerinden aldığı toplam pay sadece yüzde 0,5 kadardır.²⁵ 1990'dan 2010'a kadarki ispatlanmış rezervler Mısır'da 3,5'ten 4,5 milyar varile, Suriye'de ise 1,9'dan 2,5 milyar varile çıkmıştır. Mevcut petrol rezervlerinin (R) günümüzdeki üretim hızıyla (Ü) kaç yılda tükeneyeceğini gösteren R/Ü oranı (*R/P Ratio*) da Suriye için 17,8 yıl, Mısır içinse 16,7 yıldır. Bu ülkelerin iç tüketimlerini karşılamak amacıyla yerli üretimlerini artırmaları durumunda bu süre daha da kısalmaktadır. Örneğin Mısır aynı zamanda büyük bir tüketici ülke olduğundan, bu ülkede üretilen petrolün büyük bölümü, giderek artan talebi karşılamak amacıyla iç pazarlarda tüketilmektedir. Günümüzdeki petrol üretim miktarlarının dünya üretimi içindeki payları Mısır'da yüzde 0,9, Suriye'de yüzde 0,5 olduğu dikkat alındığında, rezervlerine göre olması gerekenden Mısır'ın 3 kat, Suriye'nin

²⁴ S. Feinstein *et al.*, "Genetic Characterization of Gas Shows in the East Mediterranean Offshore of Southwestern Israel", *Organic Geochemistry*, Cilt 33, 2002, s.1401–1413.

²⁵ Komşu ülkelerden Libya ile kıyaslandığında (yüzde 3,3) bu oranlar oldukça küçük kalmaktadır.

ise 2,5 kat daha hızlı bir üretim politikası izlediği görülmektedir. Başka bir deyişle, bu ülkelerin petrol üretim politikaları yeterince sürdürülebilir değildir. Mısır'ın 1965'te birbiriyle eşit olan üretim ve tüketimi 1970'te tüketim lehine değiştikten sonra 1974'te yeniden eşitlenmiştir (Şekil 3). 1974'ten sonra ise hızla artan petrol üretimi 1993'te 941 bin v/g (varil/gün) ile zirveye ulaştıktan sonra 2005'te 696 bin v/g'ye kadar düşmüştür. Üretim bu tarihten sonra yavaş ama sürekli artarak 2010'da 736 bin v/g'ye çıkmıştır. Öte yandan petrol tüketimi ise belirli bir hızla sürekli artarak günümüzde neredeyse üretim değerine erişmiş bulunmaktadır. Fakat üretim genel olarak düşüş, tüketim de artış eğiliminde olduğundan Mısır'ın kısa bir süre sonra petrol ithal eden ülkeler arasında girmesi beklenmelidir.

Doğal gazda durum biraz daha farklıdır. Mısır'da ilk kez 1974'te başlayan arama-üretim faaliyetleri Mısır'ın en büyük doğal gaz sahası olan Scarab/Saffron'un 1999'da keşfedilmesiyle sonuçlanmıştır. Çoğunlukla Nil Deltası ve Batı çöllerinde yapılan üretim sayesinde Mısır günümüzde bölgenin en büyük doğal gaz ihracatçısı konumuna gelmiştir. Günümüzde Mısır'da 2,2 tcm (trilyon metreküp), Suriye'de ise 0,3 tcm gaz bulunmaktadır. Mısır'ın ispatlanmış rezervi değişik kaynaklara göre 3,34 tcm'ye kadar çıkabilecektir.²⁶ 1990 ile 2010 arasındaki ispatlanmış doğal gaz rezervleri Mısır'da 0,4'ten 2,2 tcm'ye, Suriye'de ise 0,2'den 0,3 tcm'ye çıkmıştır. Dünya doğal gaz rezervlerinden alınan paylar Mısır'da yüzde 1,2, Suriye'de ise yüzde 0,1 olmak üzere toplam yüzde 1,3'tür. Öte yandan dünya doğal gaz üretiminde Mısır yüzde 1,9, Suriye ise yüzde 0,2'lik paya sahiptir. Ülkelerin rezerv ve üretim oranlarının birbirine yakın olması her iki ülkede de petrole nazaran doğal gazda daha dengeli bir üretim stratejisi uygulandığını göstermektedir. Nitekim doğal gaz için R/Ü oranları, Mısır'da 36 yıl, Suriye'de ise 32,2 yıldır.

²⁶ Dimitrios Mavarakis *et.al.*, "An Assessment of the Natural Gas Supply Potential of the South Energy Corridor from the Caspian Region to the EU", *Energy Policy*, Cilt 34, 2006, s.1671-1680.

Kaynak: *British Petroleum Statistical Review*, 2011.

Mısır'ın doğal gaz üretimi ile tüketimi Şekil 3'te de görüleceği gibi önceki yıllarda aşağı yukarı aynı düzeyde iken 2004'ten sonra aradaki fark giderek açılmıştır. 2004'te üretim 33,0 bcm, tüketim 31,7 bcm iken, bu değerler, 2010 yılında 61,3 bcm ve 45,1 bcm olarak gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, üretim ve tüketim arasındaki fark 2004'te 1,3 bcm iken 2010'da 16,2 bcm'ye kadar yükselmiştir.

Mısır 2004'ten beri doğal gaz ihracatçısı ülke konumundadır. Mısır'ın 2010 yılındaki ihracatının 9,71 bcm'si LNG, 5,46 bcm'si boruyla olmak üzere toplam 15,17 bcm olarak 20 farklı ülkeye gerçekleştirilmiştir. Mısır dünya LNG ihracatçıları sıralamasında 2010 itibarıyla onuncu sırada yer almaktadır; Mısır'ın en fazla LNG ihracatı yaptığı ülkeler ise ABD (2,07 bcm), İspanya (2.62 bcm) ve Güney Kore'dir (1,98 bcm). Öte yandan Mısır Doğu Akdeniz'in en büyük LNG ihracatçısı olup, tüm Akdeniz'de Cezayir'den sonra (19,31 bcm) ikinci sıradadır. Mısır'da hâlihazırda 3 LNG tesisi bulunmakta olup bunların yanı sıra çok sayıda yeni LNG terminali ve GTL (*Gas-To-Liquid*) tesisinin yapımı planlanmaktadır.

Mısır'ın boru hattıyla ihracaatı ise, Arap Doğal Gaz Boru Hattı (*Arab Gas Pipeline*) yoluyla yapılmakta olup, bu hattın 2010 yılında 2,52 bcm'si Ürdün'e, 2,10 bcm'si İsrail'e, 0,69 bcm'si Suriye'ye ve 0,15 bcm'si de Lübnan'a olmak üzere toplam 5,46 bcm doğal gaz ihraç edilmiştir. Maksimum 10 bcm kapasiteli bu boru hattı projesinin ilk fazı, kuzey Mısır'daki Al Arish'i Mısır-Ürdün sınırındaki Al Aqabah'a bağlayan 264 km'lik kısmın yapımıyla Temmuz 2003'te tamamlanmıştır. İkinci fazı da 2005 ortalarında bitirilen Ürdün-Suriye sınırındaki Rehab'a uzanan 370 km'lik hattır. İsrail'e uzanan Arish-Ashkelon Gaz Hattı da 2008'de devreye girmiştir.²⁷ Bu hattın Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya kadar uzatılması planlanmış ise de, Mısır Petrol Bakanı Sameh Fahmy tarafından Haziran 2008'de yapılan açıklamada, bütün ihraç projelerinin askıya alındığı duyurulmuştur.

Arap Doğal Gaz Hattı'nın yanı sıra bölgeye doğal gaz ithalatını sağlayacak boru hattı projeleri de planlanmaktadır. Bunların başında Rus gazının Türkiye üzerinden İsrail'e taşınmasını sağlayacak olan kuzey-güney uzanlı Medstream Hattı (*Mediterranean Pipeline*) projesi gelmektedir. Proje ilk kez 1990'ların ortalarında İsrailli bir firma ile Kanadalı bir firma tarafından geliştirilen "Lassere Projesi" ile gündeme gelmiş, hatta proje konusunda BOTAŞ ile bir mutabakat zaptı imzalanmıştır.²⁸ Projenin ivme kazanması ise, Rusya'dan Türkiye'ye Karadeniz üzerinde doğal gaz taşıyan Mavi Akım Boru Hattı'yla ilgili anlaşmanın Ankara ile Moskova arasında imzalandığı 1997'den sonra gerçekleşmiştir.

Türkiye'de "Akdeniz Boru Hattı Projesi" olarak bilinen bu projenin ayrıntıları iki ülke arasında ilk defa 2004 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ankara ziyareti sırasında ele alınmıştır. 2005 yılında ise Putin ve Erdoğan'ın İsrail'e yaptıkları ziyaretler esnasında görüşmeler yapılmış ve Rusya ile İsrail arasında bu konuda bir mutabakat sağlanmıştır. Proje başlangıçta doğal gaz ile birlikte elektrik, su ve fiber optik hatlarının

²⁷ Ibid.

²⁸ Fırat Gazel, *Mavi Akım, Avrasya'da Çözüksüzlüğün Öyküsü*, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.

birlikte geçeceği bir koridor şeklinde düşünülmüş, hatta Rus petrol ve gazının Kızıldeniz üzerinden Hindistan, Güney Kore, Tayvan ve Çin'e nakli de ele alınmıştır. Proje Şubat 2006'da Gazprom başkanı ve Türkiye, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı arasında ayrıntılı biçimde görüşülmüştür. Fakat İsrail'e Türkiye üzerinden petrol ve gaz nakli konusunda başlangıçtan beri son derece kararlı görünen Rusya daha sonra bu kararından vazgeçmiştir.²⁹

Mısır'ın doğal gaz ihraç projelerini, Rusya'nın da Medstream projesini aşağı yukarı aynı tarihlerde askıya almasının arkasında yatan esas nedeni, bölgesel ve küresel büyük güçler arasındaki dinamiklerde son yıllarda görülen değişimler olarak yorumlamak mümkündür. 2008'de İsrail'in Gazze'ye düzenlediği operasyon sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinin hızla bozulmaya başlaması da aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Yakın gelecekte bu ilişkilerin düzelmesinin zor olduğu dikkate alınırca, Medstream projesinin şimdilik rafa kalkışını ve bölge ülkelerinin Mısır gazına daha fazla bağımlı kaldıklarını söylemek mümkündür. "Arap Baharı" (*Arab Spring*) adı verilen süreçte Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde 2011 baharından beri yaşananlar bu saptamaları büyük ölçüde doğrulamaktadır.

Değerlendirmeler³⁰

Bu bölümde, günümüzde başat güç olan ABD ve diğer küresel güçler ile bölgesel aktörler arasındaki enerji odaklı ilişkilerin son yıllarda nasıl şekillendiği tartışılarak, bölge dışı dengeleme (*off shore balancing*) ve bölgesel hegemonya (*regional hegemony*) gibi stratejiler özellikle Türkiye açısından değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler, uzun erimli bölgesel jeopolitikte ticaretin yerini hidrokarbonun alması ve jeopolitiğin yeniden kaynak mücadelesine dönüşerek bu mücadelenin Levant'ın jeopolitik önemini daha da artırması şeklindeki hipotezlerimizin çerçevesinde yapılacaktır. Levant'ın yakın gelecekte önem kazanması muhtemel özelliklerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

Birinci tespit, bölgenin dünya doğal gaz üretimindeki öneminin giderek artacak olmasıdır. Mısır'ın denizdeki (*off shore*) yatakları ile İsrail'in Hayfa ve Gazze açıklarında son zamanlarda bulunduğu yataklar, bölgenin önemli bir doğal gaz üretim merkezi olarak ortaya çıkma potansiyelinin bulunduğunu göstermektedir.³¹ Özellikle LNG'nin dünya enerji sis-

²⁹ İrem Köker, "Mavi Akım 2'de İsrail'e Büyük Darbe", *Hürriyet*, 8 Haziran 2010.

³⁰ Bu bölümde yer verilen değerlendirme ve çıkarımlar, yayın sürecinin uzunluğu yüzünden makalenin okuyucuya ulaştığı bu günlerde yeniden gözden geçirilmiştir. Güncelleştirme esnasında, önceden yapılan değerlendirmelerin zamanın testinden başarıyla geçmiş olduğunun tespiti yazarları memnun etmiştir.

³¹ Ioannis Michaletos, "Eastern Mediterranean Oil Politics: The Emerging Role of Cyprus", 5 Temmuz 2007, <http://www.balkananalysis.com/2007/07/05/eastern-mediterranean-oil-politics-the-emerging-role-of-cyprus/>; Noble Energy, "Recent Discoveries", 2010, <http://www.nobleenergyinc.com/fw/main/Recent-Discoveries-130.html>; Peter C. Glover, "Israel's Natural Gas Bonanza", *Energy Tribune*, 5 Haziran 2009, <http://www.energytribune.com/articles.cfm?aid=1875>; Jerome R. Corsi, "Israel Finds Huge Natural Gas Reserve", *World Net Daily*, 23 Ocak 2009 <http://www.wnd.com/?pageId=86865>; Neil Sandler, "Israeli Gas Find Tips Energy Balance", *Bloomberg Businessweek*, 19 Ocak 2009. <http://www.bgggroup.com/OurBusiness/WhereWeOperate/Pages/pgIsraelandAreasofPalestinianAuthority.aspx>.

teminde giderek daha yaygınlaşacağı düşünüldüğünde, Doğu Akdeniz LNG'sinin sadece AB için değil, enerji ihtiyacı hızla artan Çin ve Hindistan gibi yükselen Asyalı güçler için de önemli bir kaynak olacağını öne sürmek mümkündür.³² Son yıllarda olduğu gibi ABD de Mısır gazını daha fazla ithal etme eğiliminde görünmektedir.

Fakat mevcut jeolojik ve jeofizik verilerin bölgenin hidrokarbon potansiyeli hakkında önemli ipuçları vermesine rağmen, nihai analizde Levant'ın dünya çapında bir doğal gaz üreticisi olup olmayacağı konusunda sağlıklı verilerin bulunduğunu söylemek zordur. İsrail açıklarında 2010 yılının ikinci yarısında keşfedilen ve tahmini 32 tcf (trilyon feet-küp) olan doğal gaz rezervleri ise, ancak geliştirilebildikleri takdirde bölgenin potansiyeli ve geleceği açısından büyük öneme sahip olacaktır. Üzerinde durulması gereken diğer bir husus da, mevcut jeolojik verilerin genellikle Mısır ve İsrail denizlerine ilişkin olduğudur. Bölgenin Türkiye ve Kıbrıs'a ait olan kesimlerinde Mısır ve İsrail'dekilere benzer jeolojik oluşumların gelişip gelişmediği hususu zamanla elde edilecek yeni veriler sayesinde netlik kazanacaktır. Nitekim jeolojik oluşumlarda kısa mesafelerde büyük değişikliklerin olması genellikle gözlenen bir durumdur.

İkincisi, bölgede gelecekte üretilerek boru hatları vasıtasıyla veya LNG olarak Batı'ya taşınacak doğal gazın, özellikle AB'nin enerji güvenliği açısından Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması için önemli bir alternatif sunabilme potansiyelinin mevcudiyetidir.³³ Günümüzde Batı Akdeniz'deki Kuzey Afrika ülkelerinden boru hatları ve LNG ile Avrupa'ya getirilen doğal gaz, ihtiyacın yaklaşık yüzde 25'ini karşılamaktadır.³⁴ Doğu Akdeniz'deki doğal gaz keşifleri ile LNG alanında gerçekleşmesi beklenen, sıvılaştırma tesislerinin kapasitelerinin artırılması ve sürecin daha ucuz hale getirilmesi gibi iyileştirmeler sayesinde bu oranın daha da yukarı çıkarılması mümkündür. Bu sebeple, son zamanlarda AB'nin enerji güvenliğine ilişkin çalışmalarda Levant'ın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.³⁵

Üçüncüsü, başta İran'ın nükleer programı olmak üzere çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilecek bir askeri krizde, Doğu Akdeniz limanlarının ve bölgeye ulaşan Kerkük-Yumurtalık ve Kerkük-Trablus gibi petrol boru veya yeni yapılacak hatların Orta Doğu

³² "Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean", *Science Daily*, 8 Nisan 2010 <http://www.sciencedaily.com/releases/2010/04/100408132812.htm>; Silvia Colombo ve Ian Lesser, *The Mediterranean Energy Scene: What Now? What Next?*, Roma, İtalya: Istituto Affari Internazionali, 2010, s.3-11, <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai1006.pdf>.

³³ Veysel Ayhan, "Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No.20, s.155-178; Gonzalo Escribano, "Convergence towards Differentiation: The Case of Mediterranean Energy Corridors", *Mediterranean Politics*, Cilt 15, No.2, s.211-229; Mahdi D. Nazemroaya, "The 'Great Game' Enters the Mediterranean: Gas, Oil, War, and Geo-Politics", *Global Research*, 2007, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&caid=6862>; Naji Abi-Aad, *Energy in the Mediterranean and the Gulf: Opportunities for Synergies*, Roma, Istituto Affari Internazionali, 2009, <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai0935.pdf>; Colombo ve Lesser, *The Mediterranean Energy Scene*, s.9-12.

³⁴ Jonathan Stern, "The New Security Environment for European Gas: Worsening Geopolitics and Increasing Global Competition for LNG", *Energy Politics* Cilt 13, 2007, s.85-127.

³⁵ Abi-Aad, *Energy in the Mediterranean*, s.5-9; Escribano, "Convergence towards Differentiation", s.211-229.

petrollerinin dünya pazarlarına taşınmasında önemli alternatifler oluşturabilmesidir.³⁶ İran olası bir çatışmada Hürmüz Boğazı'nı tanker trafiğine kapayacağını açıkça ifade etmiştir.³⁷ Böyle bir durumda yaşanacak krizin etkisinin azaltılmasında Doğu Akdeniz önemli bir rol oynayabilecektir.

Son olarak, dünya enerji ve ticaret jeopolitiğinde merkezi yer işgal eden İran Körfezi, Hazar Denizi, Kızıl Deniz ve Süveyş Kanalı'nın Doğu Akdeniz'in hinterlandında bulunduğu unutulmamalıdır. Doğu Akdeniz'in jeopolitiğindeki muhtemel değişimlerin bahsi geçen bölgeleri de derinden etkileyeceği aşikârdır.³⁸ Dolayısıyla Levant Barışı'ndaki herhangi bir istikrarsızlığın kısa sürede daha geniş bir bölgeye yayılarak, bölgesel ve hatta küresel jeopolitiği de etkilemesi beklenmelidir.

Öte yandan, Doğu Akdeniz'in artan önemiyle birlikte bölgenin istikrarına ve Basra Körfezi'ne alternatif bir enerji merkezi olmasına yönelik tehditler de son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Bu tehditlerin önde gelenlerini altı grupta toplamak mümkündür:

1. Kıbrıs açıklarında bulunduğu tahmin edilen petrol ve gaz yataklarının paylaşımı ve işletilmesi. 2003 yılından itibaren Doğu Akdeniz'deki komşu ülkelerle deniz yetki alanlarını sınırlandıran ikili anlaşmalar yapma gayretlerini sürdüren Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) petrol ve doğal gaz arama çalışmaları, Kıbrıs sorununa enerji boyutunu da ekleyerek mevcut durumu daha karmaşık hale getirmiştir.³⁹ GKRY ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 2007 yılında yaşanan kriz konunun ciddiyetini yeterince göstermiştir. 2007 başlarında GKRY'nin Lübnan ile münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşması imzalamasından sonra kendine ait olduğunu iddia ettiği bölgede 13 adet ruhsat sahası ilan etmesiyle başlayan tansiyon, Mayıs başlarında Türk Deniz Kuvvetlerinin bölgede tepki tatbikatı yapmasına kadar yükselmiştir. Ağustos başında ise Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM), Türkiye Petrolleri AO'nun (TPAO) dört saha talebini onaylayarak Türkiye'nin kararlılığı göstermiştir.

Gelinen son noktada, GKRY, petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinde sondaj aşamasına gelerek ilk deniz kuyusunu 18 Eylül 2011 tarihlerinde Amerikan Noble firması ortaklığıyla delmeye başlamıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Cumhurbaşkanını Derviş Eroğlu'nun "AB ve ABD tarafından şımartıldığını" iddia ettiği Rum kesiminin bu girişimi,⁴⁰ 2004 yılında üyesi olduğu AB tarafından tam destek alırken; ABD, girişimi, "enerji çeşitliliği yoluyla enerji güvenliğini artırma" çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

³⁶ Ian Lesser, *Security and Strategy in the Eastern Mediterranean*, Atina, ELIAMEP, 2005, s.16–20, 36–38, <http://central.radiopod.gr/wp-content/uploads/2008/07/lesserppno5.pdf>; Colombo ve Lesser, *The Mediterranean Energy Scene*, s.5.

³⁷ Balkan Devlen, "Dealing or Dueling with the US? Explaining and Predicting Iranian Behavior in the Iranian Nuclear Crisis", *International Studies Review*, Cilt 12, No.1, 2010, s.53–68.

³⁸ Lesser, *Security and Strategy*, s.6–16; Colombo ve Lesser, *The Mediterranean Energy Scene*, s.3–4, 12.

³⁹ Michaletos, "Eastern Mediterranean Oil Politics"; Emrullah Uslu, "Oil Excavation Crisis in Cyprus Threatens Turkish-Greek Cypriot Negotiations", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 6, No.140, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=35298](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=35298).

⁴⁰ "Eroğlu: AB ve ABD Rumlari Şımartıyor", 4 Ekim 2011, <http://tr.euronews.net/2011/10/04/eroglu-ab-ve-abd-rumlari-simartiyor/>.

dirdiğini açıklamıştır.⁴¹ Türkiye ise bu girişimi “yasal dayanaktan yoksun” ve “Ada'nın doğal kaynaklarından eşit olarak faydalanma hakkını gasp etmeye yönelik” faaliyetler olarak değerlendirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise, “Kıbrıs Rum tarafının tek yanlı olarak tüm Ada adına, Ada'nın bütününe ait olan doğal kaynaklar konusunda söz söyleme, girişim yapma veya anlaşma imzalama hak ve yetkisine sahip olmadığı”nın altı çizilmiştir.⁴²

En son olarak, 21 Eylül 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan ile KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu'nun New York'da imzaladıkları “Türkiye-KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması”nın hemen ardından 22 Eylül'de KKTC Bakanlar Kurulu, TPAO'ya kendi yetki alanları dâhilinde petrol ve doğal gaz araması hususunda ruhsat verilmesini kararlaştırmıştır. Bunun üzerine, 23 Eylül 2011'de Piri Reis gemisi araştırma yapmak üzere yola çıkmıştır. Kıbrıs açıklarında bulunacak petrol ve gaz yataklarının Kıbrıs sorununa müdahil ülkeler arasında önemli bir rekabet alanı oluşturacağını öngörmek zor değildir.

2. Suriye-İsrail sorunu ve bunun petrol ve doğal gaz saha geliştirmesi ve boru hatlarıyla taşınması faaliyetlerine yansımaları. İsrail tarafından son olarak keşfedilen Tamar ve Leviathan gibi doğal gaz yataklarının Suriye ve Lübnan'ın kıta sahanlığına yakın olması İsrail'in bu ülkelere ait gazı çaldığına yönelik suçlamalara yol açmış, bu sahalarda tahmini 32 tcf gaz rezervlerinin bulunması İsrail ve Lübnan arasındaki ihtilafın daha da şiddetlenmesine neden olmuştur.⁴³ Golan Tepeleri, Hamas ve Hizbullah'a destek gibi nedenlerle zaten sorunlu olan İsrail-Suriye ilişkilerinin doğal gaz arama, üretim, taşıma konularında çatışmaya dönüşmesi riski bölge için önemli bir tehdit olarak görülmektedir. Hem Kerkük-Trablus Petrol Boru Hattı'nın verimli işletilmesi hem de Arap Doğal Gaz Boru Hattı'nın güvenli bir biçimde inşa edilebilmesi için İsrail-Suriye sorunun çözülmesi gerekmektedir.

3. İsrail-Filistin sorunu ve Gazze açıklarında keşfedilen gaz yataklarının durumu. Özellikle İsrail tarafından düzenlenen son operasyonlar ile HAMAS yönetimine uygulanan ambargonun Gazze açıklarında bulunan gaz yatakları ile de ilişkili olduğuna dair ciddi iddialar bulunmaktadır.⁴⁴ İsrail-Suriye ilişkisinde olduğu gibi burada da enerji kay-

⁴¹ “US Backs Up Greek Cyprus In Gas Drilling Row”, *Hürriyet Daily News*, 12 Ağustos 2011.

⁴² “Türk Hükümeti'nden Kıbrıs Rum Kesimi'ne Sert Tepki”, *Doğan Haber Ajansı*, 5 Ağustos 2011, http://www.dha.com.tr/turk-hukümetinden-kıbrıs-rum-kesimine-petrol-tepki-son-dakika-haberi_193530.html.

⁴³ Eric Lukas “Lebanese Parliament to Israel: Not So Fast On That Gas”, 10 Nisan 2010, http://oilandglory.foreignpolicy.com/posts/2010/08/17/lebanese_parliament_to_israel_not_so_fast_on_that_gas; Lior Zeno, “Noble Data: Leviathan Field Could Be 40% Bigger Than First Thought”, *Haaretz*, 4 Ağustos 2010, <http://www.haaretz.com/print-edition/business/noble-data-leviathan-field-could-be-40-bigger-than-first-thought-1.305872>; Michael Chossudovsky, “War and Natural Gas: The Israeli Invasion and Gaza's Offshore Gas Fields”, *Global Research*, 8 Ocak 2009, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=11680>; Philip Weiss, “Chomsky Says Israel is Pillaging Gaza's Natural Gas Reserves”, *Mondoweiss*, 29 Nisan 2010, <http://mondoweiss.net/2010/04/chomsky-says-israel-is-pillaging-gazas-natural-gas-reserves.html>; “Israeli Gas Boom Could Ignite Trouble”, *Global Energy Times*, 16 Haziran 2010, http://www.energy-daily.com/reports/Israeli_gas_boom_could_ignite_trouble_999.html.

⁴⁴ Chossudovsky, “War and Natural Gas”; Weiss, “Chomsky Says”; Ardan Zentürk, “Gazze'nin

naklarının paylaşımı meselesinin mevcut çatışmaya dâhil olması çözümü daha da zorlaştırarak bölge için önemli bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmaktadır. ABD Savunma Bakanlığı uzmanlarından Gawdat Bahgat, Orta Doğu'da kalıcı bir istikrarın sağlanması ancak İsrail ve Filistinlilerin barışmalarına ve tarafların birbirlerinin varlıklarını kabul ederek, haklarını tanımalarına bağlı olduğunu öne sürmektedir.⁴⁵ Barış gerçekleşmeden bölgede hiçbir enerji projesinin geliştirilemeyeceğini iddia eden yazar, Levant'ın geleceğinin ancak enerji iş birliğiyle gerçekleşebileceğini, birçok ülkenin çıkarının ortak bir noktada buluşturulabileceğini savunmaktadır. Böyle bir durum sadece Orta Doğu değil dünya barışına da ciddi katkıda bulunacaktır.

4. Son yıllarda bozulan Türkiye-İsrail ilişkilerinin bölgenin siyasi ve askeri dengesine yansımaları. Orta Doğu'nun bu iki önemli gücü arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi sadece Mavi Akım-2 gibi kuzey-güney doğal gaz boru hatlarının geleceğini olumsuz yönde etkilemekle kalmayacak aynı zamanda bölgenin askeri ve siyasi dengesini de bozacaktır.⁴⁶ Bölgede İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Türk-İsrail ekseninin yerini 2000'li yıllarda -en azından Batılı gözlemcilerin gözünde- Türkiye-Suriye-İran eksenine bırakması ve bunun karşısında İsrail Başbakanı Netanyahu'nun Ağustos 2010'da Atina'ya gerçekleştirdiği ziyaretle birlikte İsrail-GKRY-Yunanistan ekseninin ortaya çıkması, Türkiye ve İsrail'in karşıt kamplarda yer almasına yol açmıştır. Eksenleşmenin Mayıs 2010'da Mavi Marmara Baskını ve Ağustos 2011'de Kıbrıs petrol arama krizinden sonra iyice belirginleşmesinin bölgenin istikrarı açısından tehlikeli olacağı ortadadır.

5. Mısır ve Suriye'deki otoriter rejimlerin iç politikadaki zayıflık ve istikrarsızlıklarının önemli bir tehdit olarak ortaya çıkması. 2011 Mart'ta başlayan Arap Baharı çerçevesinde bölgede gözlenen gelişmeler, özellikle de Mısır'da Mübarek, Suriye'de Esad sonrası yönetimlerin kimlerin eline geçeceği konusunun bir türlü netleşmemesi, Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından çok ciddi sorunlar doğurabilecek bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Bu iki ülkede rejim sorunlarının yaşanması uzun vadeli istikrara büyük önem atfeden doğal gaz boru hattı projelerini de olumsuz yönde etkileyecektir.

6. Irak'ın geleceği ve özellikle Kerkük'ün statüsü. Bu konu hem Doğu Akdeniz'in hem de Orta Doğu'nun geleceği için hayati bir öneme sahiptir.⁴⁷ Bölünmüş ve istikrarsız bir Irak ile statüsü sorunlu ve iç çatışmalarla boğuşan bir Kerkük, sadece petrol ve doğal gaz üretimi ve taşınması açısından önemli riskler getirmemekte, aynı zamanda istikrarsızlığı bölgeye yayma potansiyeli de taşımaktadır.

Bütün bu gelişmeler bölgede çok önemli sonuçlar doğurabilecek potansiyele sahiptir. Colombo ve Lesser gibi uzmanlar, Levant'ın, enerji boyutu güçlü olan yeni bir "Büyük

Asıl Nedeni: Filistin Doğalgazı", *Star*, 10 Haziran 2010, <http://www.stargazete.com/gazete/yazar/ardan-zenturk/gazze-nin-asil-nedeni-filistin-dogalgazi-268528.htm>.

⁴⁵ Gawdat Bahgat, "Energy Partnership: Israel and the Persian Gulf", *Energy Policy*, Cilt 33, 2005, s.671-677.

⁴⁶ "Putin: İsrail'in Mavi Akım 2'ye İhtiyacı Yok", *Günlük*, 9 Haziran 2010.

⁴⁷ Jeffery Mankoff, *Eurasian Energy Security*, Washington, D.C., Council on Foreign Relations, 2009, http://www.cfr.org/content/publications/attachments/Eurasia_CSR43.pdf.

Oyun"a (*Great Game*) ev sahipliği yapmak üzere olduğunu, fakat Levant'ın büyük güçlerin mücadele alanı olmasının bölge ülkelerine fayda getirmeyeceğini savunmaktadır.⁴⁸ Onlara göre, özellikle enerji konusunda artan rekabet, enerji sahnesinde yeni bir coğrafyanın ortaya çıkması ile yeni kaynak ve ihraç yollarının fazlaşması nedeniyle bir yandan daha karmaşık hale gelirken, öte yandan enerji oyununun sıfır toplamlı olması zorunluluğunu da (*zero-sum game*) ortadan kaldırmaktadır. Yani bu yeni oyunda taraflar kazan-kazan durumu oluşturabileceklerdir.

Konuyla ilgili birçok uzman Doğu Akdeniz jeopolitiğindeki değişimlerin bölgenin önemli bir gücü olan Türkiye'yi yakından etkileyeceği konusunda hemfikirlerdir.⁴⁹ Türkiye'nin Levant'a yönelik izleyebileceği iki temel stratejisi bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin, daha aktif politikalar izleyerek, bölgedeki artan etkisini de kullanıp bölgesel bir başat güç olma amacını gütmesidir. Ancak bu durumda bölgesel hegemonyanın siyasi, ekonomik ve askeri sorumlulukları ve yükü yeterince hesaplanmalıdır. Türkiye bölgede başat güç olma potansiyeline sahip olabilir, ama bu gücün hangi alan ve cephede oluşturulacağı konusu tartışılmalıdır. Türkiye'nin gücünün farklı boyutlarda aynı anda başat güç olmaya yetecek düzeyde olmadığı görüşü ihmal edilemeyecek düzeydedir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken diğer husus ise, bölgesel hegemonya stratejisinin Mısır ve İsrail gibi bölgedeki diğer önemli devletler tarafından nasıl algılanacağı konusudur. Türkiye'nin hegemonyasının "iyi niyetli" (*benign*) olacağı ve bunun getireceği istikrarın bölgenin tamamına yarar sağlayacağını bu ülkeler tarafından kabul görmemesi durumunda, bölgede ciddi bir Türkiye karşıtı cephenin oluşması mümkün görünmektedir.⁵⁰

Türkiye'nin izleyebileceği ikinci strateji ise, bölge dışı dengeleme (*off-shore balancing*) stratejisidir.⁵¹ ABD'nin batı yarıküre dışındaki bölgelerle olan ilişkisini düzenleme amacıyla önerilen yaklaşımlardan biri olan bu stratejide temel hedef, bahsi geçen bölgenin rakip bir devletin hegemonyasına girmesinin önlenmesidir. Doğrudan müdahale'ye (*direct intervention*) göre çok daha esnek bir strateji olan bölge dışı dengeleme, daha az ekonomik, askeri ve politik yatırım gerektirdiğinden doğal olarak yükü de daha az olmakta fakat bölgesel hegemonyanın getirebileceği ekonomik ve siyasi getirilerden de mahrum bırakmaktadır. Layne'ye göre, ABD, bölge dışı dengeleme stratejisinde Türkiye'yi eksen (*pivot*) ülke olarak seçip İsrail-Türkiye ilişkisini bu dengenin yörüngesine oturtmak istemektedir.⁵² Bu

⁴⁸ Colombo ve Lesser, *The Mediterranean Energy Scene*, s.5.

⁴⁹ Taner Yıldız, "Turkey's Energy Policy, Regional Role and Future Energy Vision", *Insight Turkey*, Cilt 12, No.3, s.33-39; John Roberts, "Turkey as a Regional Energy Hub", *Insight Turkey*, Cilt 12, No.3, 2010, s.39-49.

⁵⁰ Mearsheimer'a göre, bölgesel gücün iyi niyetli hegemonyasının diğer bölge ülkeleri tarafından kabul görmediği takdirde, bu ülkeler ittifak kurarak bölgesel başat gücü dengelemeye çalışırlar. Bölgesel başat gücün bundan sonra bütün çabası gücünü konsolide etmek ve bölge ülkelerden kendisine rakip çıkabilecek ülkeleri önlemek olacaktır. John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W.W. Norton & Company, 2001.

⁵¹ *Ibid.*, s.234-266; Christopher Layne, "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", *International Security*, Cilt 22, No.1, 1997, s.86-124.

⁵² Christopher Layne, "Offshore Balancing Revisited", *The Washington Quarterly*, Cilt 25, No.2,

çalışmada Levant jeopolitiğinin enerji boyutundaki gelişmeler üzerine yapılan çıkarımlar Layne'nin saptamasını büyük ölçüde doğrular niteliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada iki önemli sonuca ulaşılmıştır. Birincisi Levant'ın tarihin her döneminde dünya ticareti açısından, özellikle de yüksek talep gören ürünler açısından önemli bir merkez olmasıdır. Bölgenin bu özelliği günümüzde de artan ivmeyle devam etmektedir. İkincisi ise Levant'ın potansiyelinin tamamının ancak bölgede barış ortamı hâkim olduğunda kullanılabilirdiği ve bu barış ve istikrar ortamının Levant'ın bir büyük gücün hegemonyası altında olduğu zaman gerçekleşebildiğinin tespitidir. Çalışmanın değişik bölümlerindeki analizlerde de görülebileceği üzere, bölgenin bugün içinde bulunduğu jeopolitik konum ve birden fazla gücün etkisi altında olması Levant'ın özellikle enerji konusundaki gerçek potansiyelini ortaya çıkarmasını önlemektedir. Dolayısıyla Levant Barışı'nın sağlanması ancak bir başat gücün olan bölge dışı dengeleme stratejisini yürürlüğe koymasıyla mümkün görünmektedir.

Çalışmanın özel olarak enerji sektörüyle ilgili en önemli sonucu ise, bölgenin geleceğinde LNG'nin önemli bir rol oynayacağını saptamasıdır. Bu önemli gelişmeden Türkiye olarak nasıl istifade edileceği konusu mutlaka ayrıntılı bir şekilde çalışılmalıdır.

Aynı kapsamdaki diğer bir sonuç da, kuzey-güney boru hattı projelerinin bölgenin hidrokarbon jeopolitiğinde önemli olduğudur. Güneyden kuzeye uzanan Arap Gaz Hattı ile kuzeyden güneye uzanan Mavi Akım-2 Doğal Gaz Hattı ve Samsun-Ceyhan Petrol Hattı'nın belirli bir strateji kapsamında ele alınması gerekmektedir. Söz konusu projeler bazı durumlarda birbirleriyle rakip olabileceği gibi, bazı durumlarda da iş birliği imkânlarını geliştirebilecektir.

Konuyla ilgili ilk çalışma olmasından dolayı, ayrıntılı bir dış politika analizi ve uzun vadeli sürdürülebilir politika önerileri bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Ayrıca uzun erimli tarih anlayışıyla ele aldığımız bu çalışma daha çok bölgesel nitelikli olup, Türkiye'ye de bu çerçevede dar kapsamıyla yer verilmiştir. Fakat bölgenin birçok alanda üstün olan ülkesi Türkiye'yle ilgili olarak ayrıntı çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca, bu çalışmaya, küresel ve bölgesel çaplı ve uzun vadeli eğilimler dikkate alınarak gelecekte olması muhtemel olayların değerlendirmeleri de dâhil edilmemiş, daha çok geçmişten başlayıp günümüze uzanan ve çok yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel gelişmelere yer verilmiştir. Bundan sonraki çalışmaların uzun vadeli projeksiyonları da kapsamı yararlı olacaktır. Levant'ın ana dinamiklerinin bugünü ve geleceğinin daha iyi anlaşılabilmesi, ancak yukarıda önerilen çalışmaların tamamlanmasıyla mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Abi-Aad, Naji. *Energy in the Mediterranean and the Gulf: Opportunities for Synergies*. Roma, İtalya: Istituto Affari Internazionali, 2009, <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai0935.pdf>.
- Arıboğan, Deniz Ü. ve Mert Bilgin. "Yeni Enerji Düzeni Siyaseti (Neopolitik): Jeopolitik'ten 'Enerjipolitik'e" *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No.20, 2009, s.109–131.
- Ashtor, Eliyahu. "Profits from Trade with the Levant in the Fifteenth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Cilt 38, No.2, 1975, s.250–275.
- Ayhan, Veysel. "Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No.20, s.155–178.
- Bahgat, Gwadrat. "Energy Partnership: Israel and the Persian Gulf", *Energy Policy*, Cilt 33, 2005, s.671–677.
- Bent, J. Theodore. "The English in the Levant", *The English Historical Review*, Cilt 5, No.20, 1890, s.654–664.
- Bilgin, Mert. "Yenilenebilir ve Nükleer Yakıtların Neopolitik Anlamı-Türkiye'nin Durumu ve Gelecek Alternatifleri," *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No.20, 2009, s.57–88.
- Braudel, Fernand. *The Mediterranean and The Mediterranean World in the Age of Phillip II*, Vol.1, New York, Harper Colophon Books, 1972.
- Braduel, Fernand. "Historie et Sciences Sociales: La Lounge Dureé", *Annales. Historie, Sciences, Sociales*, Cilt 13, No.4, 1958, s.725–753.
- Braudel, Fernand. *On History*, Chicago, University of Chicago, 1982.
- BP, *Statistical Review of World Energy 2010*, <http://www.bp.com/sectiongenericarticle800.do?categoryId=9037128&contentId=7068555>.
- Bulut, Mehmet. "The Role of the Ottomans and Dutch in the Commercial Integration between the Levant and Atlantic in the Seventeenth Century", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Cilt 45, No.2, 2002, s.197–230.
- Chossudovsky, Michael. "War and Natural Gas: The Israeli Invasion and Gaza's Offshore Gas Fields", *Global Research*, 8 Ocak 2009, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=11680>.
- Colombo, Silvia ve Ian Lesser. *The Mediterranean Energy Scene: What Now? What Next?*, Roma, Istituto Affari Internazionali, 2010, <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai1006.pdf>.
- Corsi, Jerome R., "Israel Finds Huge Natural Gas Reserve", *World Net Daily*, 23 Ocak 2009 <http://www.wnd.com/?pageId=86865>.
- Devlen, Balkan, "Dealing or Dueling with the US? Explaining and Predicting Iranian Behavior in the Iranian Nuclear Crisis", *International Studies Review*, Cilt 12, No.1, s.53–68.
- Ediger, Volkan Ş. *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2007.
- Epstein, Mortimer. *The Early History of the Levant Company*, Londra, George Routledge & Sons Limited, 1908.
- "Eroğlu: AB ve ABD Rumları Şımartıyor" 4 Ekim 2011, <http://tr.euronews.net/2011/10/04/eroglu-ab-ve-abd-ruamlari-simartiyor/>.
- Escribano, Gonzalo. "Convergence towards Differentiation: The Case of Mediterannean Energy Corridors", *Mediterannean Politics*, Cilt 15, No.2, s.211–229.
- Feinstein, S. Z. Aizenshtat, I. Miloslavskb, P. Gerling, J. Slager ve J. McQuilken. "Genetic Characterization of Gas Shows in the East Mediterranean Offshore of Southwestern Israel", *Organic Geochemistry*, Cilt 33, 2002, s.1401–1413.
- Gaunson, A. B. "Churchill, de Gaulle, Spears and the Levant Affair", *The Historical Journal*, Cilt 27, No 3, 1984, s.697–713.
- Gazel, Fırat. *Mavi Akım Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü*, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- "Israeli Gas Boom Could Ignite Trouble", *Global Energy Times*, 16 Haziran 2010 http://www.energy-daily.com/reports/Israeli_gas_boom_could_ignite_trouble_999.html.
- Glover, Peter C. "Israel's Natural Gas Bonanza," *Energy Tribune*, 5 Haziran 2009, <http://www.energytribune.com/articles.cfm?aid=1875>.
- Horniker, A. Leon. "Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612", *The Journal of Modern History*, Cilt 18, No.4, 1946, s.289–305.

- Joffe, Alexander H. "The Rise of Secondary States in the Iron Age Levant", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Cilt 45, No.4, 2002, s.425-467.
- Köker, İrem. "Mavi Akım 2'de İsrail'e Büyük Darbe", *Hürriyet*, 8 Haziran 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonnet/14963958.asp>.
- Layne, Christopher. "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", *International Security*, Cilt 22, No.1, 1997, s.86-124.
- Layne, Christopher. "Offshore Balancing Revisited", *The Washington Quarterly*, Cilt 25, No.2, 2002, s.233-248.
- Lesser, Ian. *Security and Strategy in the Eastern Mediterranean*. Atina, ELIAMEP, <http://central.radiopod.gr/wp-content/uploads/2008/07/lesserrpno5.pdf>.
- Lukas, Eric. "Lebanese Parliament to Israel: Not so fast on that gas", *The Oil and the Glory*, 2010, http://oiland-glory.foreignpolicy.com/posts/2010/08/17/lebanese_parliament_to_israel_not_so_fast_on_that_gas.
- Maechling, Eugenie. "Security Risks to Energy Production and Trade: the Problems of the Middle East", *Energy Policy*, Cilt 10, No.2, s.120-130.
- Mankoff, Jeffrey. *Eurasian Energy Security*, Washington, D.C., Council on Foreign Relations, 2009, http://www.cfr.org/content/publications/attachments/Eurasia_CSR43.pdf.
- Mavrakis, Dimitrios, Fotios Thomaidis ve Ioannis Ntroukas. "An Assessment of the Natural Gas Supply Potential of the South Energy Corridor from the Caspian Region to the EU", *Energy Policy*, Cilt 34, 2006, s.1671-1680.
- Mearsheimer, John. *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, WW Norton & Company, 2001.
- Michaletos, Ioannis. "Eastern Mediterranean Oil Politics: the Emerging Role of Cyprus", *Balkananalysis.com*, 5 Temmuz 2007, <http://www.balkananalysis.com/2007/07/05/eastern-mediterranean-oil-politics-the-emerging-role-of-cyprus/>.
- "Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean", *Science Daily*, 8 Nisan 2010 <http://www.sciencedaily.com/releases/2010/04/100408132812.htm>.
- Nazemroaya, Mahdi D. "The 'Great Game' Enters the Mediterranean: Gas, Oil, War, and Geo-Politics", *Global Research*, 2007, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&caid=6862>.
- Noble Energy. "Recent Discoveries", 2010, <http://www.nobleenergyinc.com/fw/main/Recent-Discoveries-130.html>.
- "Putin: İsrail'in Mavi Akım 2'ye İhtiyacı Yok", *Günlük*, 9 Haziran 2010.
- Richard, Suzanne. "Archaeology of the Near East: The Levant", *Encyclopedia of Archeology*, 2008, s.834-848.
- Sandler, Neil. "Israeli Gas Find Tips Energy Balance", *Bloomberg Businessweek*, 19 Ocak 2009.
- Stern, Jonathan. "The New Security Environment for European Gas: Worsening Geopolitics and Increasing Global Competition for LNG", *Energy Politics*, Cilt 13, 2007, s.85-127.
- Şen, Şamil ve Tuncay Babalı. "Security Concerns in the Middle East for Oil Supply: Problems and Solutions", *Energy Policy*, Cilt 35, 2007, s.1517-1524.
- "US Backs Up Greek Cyprus In Gas-drilling Row", *Hurriyet Daily News*, 12 Ağustos 2011.
- Uslu, Emrullah. "Oil Excavation Crisis in Cyprus Threatens Turkish-Greek Cypriot Negotiations", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 6, No.140, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=35298](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=35298).
- Weiss, Philip. "Chomsky Says Israel is Pillaging Gaza's Natural Gas Reserves", *Mondoweiss*, 29 Nisan 2010, <http://mondoweiss.net/2010/04/chomsky-says-israel-is-pillaging-gazas-natural-gas-reserves.html>.
- Yazıcı, Nevin. *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu 1926-1955*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2010.
- Yıldız, Taner. "Turkey's Energy Policy, Regional Role and Future Energy Vision", *Insight Turkey*, Cilt 12, No.3, s.33-39.
- Zeno, Lior. "Noble Data: Leviathan Field Could be 40% Bigger Than First Thought", *Haaretz*, 4 Ağustos 2010, <http://www.haaretz.com/print-edition/business/noble-data-leviathan-field-could-be-40-bigger-than-first-thought-1.305872>.
- Zentürk, Ardan. "Gazze'nin Asıl Nedeni: Filistin Doğalgazı", *Star*, 10 Haziran 2010 <http://www.stargazete.com/gazete/yazar/ardan-zenturk/gazze-nin-asil-nedeni-filistin-dogalgazi-268528.htm>.